

לא יהיה לך אלהים אחרים

מים ראשונים: זכינו כבר לדון ארבע פעמים בעשרת הדברות בכללותם, בדברינו [עשרת הדברות חמש כנגד חמש](#), [עשרת הדברות בסידור](#) וכן [למה לא התחילה התורה בעשרת הדברות](#). ראה גם דברינו [עשרת הדברות בפרשת קדושים](#). כמו כן זכינו כבר לדון באופן פרטני בדיבר הראשון [פתיח באנכי](#), בדיבר השלישי [לא תשא](#), בדיבר השישי [לא תרצח](#), בדיבר השמיני [לא תגנוב](#) ובדיבר העשירי [לא תחמוד](#). והפעם נדרוש בדיבר השני לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. ובעזרת הנותן ליעף כוח והחונן לאדם דעת, נזכה להשלים את עשרת הדברות כולם אחד לאחד.¹

אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עַבְדִּים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פְּנֵי: (שמות כ ב-ג).²
 לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכִלְתֻמוֹנָה ... לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם כִּי אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵל קָנָא וכו'. (שמות כ ד-ו).³
 וּבְכָל אֲשֶׁר־אֲמַרְתִּי אֵלֶיכֶם תִּשְׁמְרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תִזְכְּרוּ לֹא יִשְׁמַע עַל־פִּיךָ: (שמות כג יג).⁴

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסיקא כא - י' הדברות פסיקא קמיייתא – עונש לצד פיתוי

כתיב: "פיתיתיני ה' וְאָפַת חֲזַקְתַּנִּי וְתוֹכַל" (ירמיה כ ז), אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, פיתיתיני עד שנתתה לי את התורה ונתתה על צוארי עול מצות ונענשתי בהם. אילו לא קבלתי את התורה הייתי כאחת האומות - לא שכר ולא עונש. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, שדילתני בסיני ואמרת לי: "אנכי ה' אלהיך", והייתי סבורה שהוא רפה; חֲזַקְתַּנִּי וְתוֹכַל - "כי אנכי ה' אלוהיך אל קנא" (שמות כ ה). שדילתני בסיני ואמרת לי: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני", והייתי סבורה שהוא רפה; חֲזַקְתַּנִּי וְתוֹכַל - "זובח לאלהים יחרם" (שמות כב יט).⁵

אבות דרבי נתן נוסח א פרק ב – בחטא העגל

באותה שעה היו מלאכי השרת קושרין קטיגור על משה והיו אומרים: ריבוננו של עולם, "מִה־אֲנֹשׁ פִּיתִיךָ וְכָרְנָה וּבְרָאָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ: וְתַחֲסַרְהוּ מֵעַט מֵאֱלֹהִים וְכָבוֹד וְהָדָר תִּעֲטָרְהוּ: תִּמְשָׁלְהוּ בְּמַעֲשֵׂי דְיָדֶיךָ כֹּל שְׁתָּה תַחֲתֵיךָ לְגוֹי: צָנָה וְאֶלְפִים כְּלָם וְגַם בְּהֵמוֹת שְׂדֵי ... ה' אֲדַגְיֵנוּ מִה־אֲדִיר שְׂמֵךְ בְּכָל־הָאָרֶץ" (תהלים ח ה-ו).⁶ היו מרננים אחריו של משה והיו אומרים: מה טיבו של ילוד אשה שעלה למרום? שנאמר: "עֲלִיתָ לְמָרוֹם שָׁבִיתָ שָׁבִי לְקַחְתָּ מִתְּנוֹת

¹ מהמילה "עשרת" משמע שדברות הוא לשון זכר וביחיד "דיבר" או "דיבור" ולא "דברה". והמילה "דברות" אינה הוכחה שהרי יש לנו מקל – מקלות, שולחן – שולחנות, חלון – חלונות, מזבח – מזבחות, אשד – אשדות, שהן כולם לשון זכר. בתורה אגב כתוב "עשרת הדברים" (דברים ד יג, י ד, שמות לד כח) ולשון חז"ל הוא "עשרת הדברות". ראה הסבר בערך עשרת הדברות באנציקלופדיה המקראית. אנו נשתדל להיצמד למונח דיבר או דיבור ביחיד ואם ניגרר בטעות אחר לשון העם 'דברה', ישולח לנו.

² כך גם חוזרים הדברים במדויק בעשרת הדברות שבספר דברים, פרשת ואתחנן, דברים ה ו-ז: "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עַבְדִּים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פְּנֵי", בדומה לדיבר הראשון והשלישי, אך בשונה משאר הדברות, בפרט ממצוות שבת ואילך, שיש בהם הבדלים בין ספר שמות ודברים. וכבר עמד על הבדלים אלה אבן עזרא בפירושו לשמות פרק כ פסוק א. ראה דברינו [זכור ושמו בדבור אחד](#) בפרשת ואתחנן.

³ הדיבר שאנו עוסקים בו, שמכונה 'לא יהיה' בלשון קצרה, ממשיך בפסוקים ד-ו ומשתרע איפה על ארבעה או שלושה וחצי פסוקים. ראשו "לא יהיה לך" נראה כמחובר ל'אנכי ה' אלהיך' (ראה החלוקה לפסוקים בחומשים המדויקים בשמות ובדברים) ומציג תביעה לאמונה שלימה בה' ללא כל פניות תוספות ושיתופים: "אנכי ה' אלהיך" כאמירה חיובית של 'עשה' ו-'לא יהיה לך אלהים אחרים על פני' כאמירה שלילית משלימה של 'לא תעשה'. אח"כ באים האיסורים של עשיית פסל ותמונה כמייצגים של 'אלהים אחרים' ואיסור עבודתם מכל וכל (כולל אם נעשים לשם ה'). אבל חז"ל לא חשבו כך, והפרידו באופן ברור בין 'אנכי' שהוא הדיבר הראשון – האמונה בקב"ה, ובין 'לא יהיה' שהוא הדיבר השני שכולל איתו גם את "לא תעשה לך פסל וכל תמונה" ואת "לא תשתחוה להם ולא תעבדם". ואנחנו נתמקד ב-'לא יהיה לך אלהים אחרים'. מה כלול בציווי זה? מה משמעות 'אלהים אחרים'?

⁴ איסור הפניה לאלהים אחרים, כאן אפילו הזכרת שמם, חוזר פעם אחת נוספת בספר שמות, בין פרשת שמיטה, שבת ופרשת המועדות הקצרה שבפרשת משפטים הסמוכה (מדוע דווקא שם?) ולא נזכר כלל ביתרת הספר, וכן לא בספר ויקרא ובספר במדבר. הביטוי חוזר בפרץ עז, ח"י פעמים, בספר דברים ומשם גם בספרים יהושע, שופטים, שמואל א, מלכים א ו-ב ובנביאים, בראשם ספר ירמיהו שם חוזר הביטוי פעמים רבות באופן מובהק. דומה ששני הדברות: החיובי, "אנכי ה' אלהיך" והשולל: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני", חוזרים ומהדהדים לאורך המקרא כולו, כחלק מהמאבק המתמשך של המונותאיזם בפגאניזם (ראה אזכור הביטוי "אני ה' אלהיך" פעמים רבות, בצורה זו או אחרת, דווקא בספר ויקרא, בו כאמור לא נזכר כלל 'אלהים אחרים').

⁵ כבר הרחבנו לדון על מדרש זה בדברינו [מי פיתה את מי בסיני](#) בפרשת יתרו בשנה האחרת. תורף הדברים לעניינינו, הוא שהדיבר הראשון והשני (ובהמשך המדרש שם כל הדברות) מתחילים באמירה נאה והצגת עקרונות מונותאיסטיים מרכזיים; זה בלשון חיובית: "אנכי ה' אלוהיך" וזה בלשון שוללת משלימה: "לא יהיה לך אלהים אחרים", אך המשכם באזהרות ועונשים חמורים: ה' הוא אל קנא ודינו של מי שעובד אלהים אחרים הוא חרם שהוא מות. התביעה לאמונה באל אחד אינה בהכרח יותר קלה, בהיבט האנושי, מאשר אמונה בפגאניות וריבוי אלים.

⁶ ראה בראשית רבה ח ו וכן תוספתא סוטה פרק ו הלכה ה שפסוקים אלה בתהלים פרק ח, המפארים את האדם מצד אחד ומפחיתים בערכו מצד שני, נאמרו ע"י המלאכים כבר בבריאת האדם. וכאן, במתן תורה, שהוא תכלית בריאת האדם.

בְּאֶדָם" (תהלים סח יט).⁷ נטלן וירד והיה שמח שמחה גדולה. כיון שראה אותו סרחון שסרחו במעשה העגל, אמר: היאך אני נותן להם את הלוחות? מזקיני אותן למצות חמורות ומחייבני אותן מיתה לשמים, שכן כתוב בהן: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פניי" (שמות כ ג)? חזר לאחוריו. וראו אותו שבעים זקנים ורצו אחריו. הוא אחז בראש הלוחות והן אחזו בראש הלוחות. חזק כוחו של משה מכולן, שנאמר: "ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל" (דברים לד יב). נסתכל בהן וראה שפרח כתב מעליהן, אמר: היאך אני נותן להם לישראל את הלוחות שאין בהן ממש? אלא אחוז ואשברם, שנאמר: "ואתפוש בשני הלחות ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם" (דברים ט יז).⁹

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק א הלכה ה – בתוך שמע ישראל

מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום?¹⁰ רבי לוי ורבי סימון. רבי סימון אמר: מפני שכתוב בהן שכיבה וקיימה. רבי לוי אמר: מפני שעשרת הדברות כלולין בהן: "אנכי ה' אלהיך" – "שמע ישראל ה' אלהינו". "לא יהיה לך אלהים אחרים על פניי" – "ה' אחד". "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא" – "ואהבת את ה' אלהיך" וכו'.¹¹

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דבחדש פרשה ו – קבלת המצוות והגזירות

"לא יהיה לך אלהים אחרים על פניי", למה נאמר? לפי שנאמר: "אנכי ה' אלהיך".¹² משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה, אמרו לו עבדיו: גזור עליהם גזרות. אמר להם: לאו, כשיקבלו את מלכותי אגזור עליהם גזרות. שאם מלכותי לא יקבלו, גזרותי לא יקבלו. כך אמר המקום לישראל: אנכי ה' אלהיך – לא יהיה לך אלהים אחרים.

⁷ ראה הרחבת מדרש זה בגמרא שבת פח ע"ב, בוויכוח משה עם המלאכים שטוענים לקב"ה נגד נתינת התורה לבני האדם: "חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם?". הקב"ה אומר למשה: "החזיר להן תשובה! משה מתיירא, והקב"ה אומר לו: "אחוז בכסא כבודי, וחזור להן תשובה", ומשה עונה למלאכים: "למצרים ירדתם, לפרעה השתעבדתם, תורה למה תהא לכם? שוב מה כתיב בה - לא יהיה לך אלהים אחרים, בין הגויים אתם שרויין שעובדין עבודה זרה?". שים לב שם שמשה גורם לקב"ה לחזור על כל עשרת הדברות בנוכחות המלאכים! וכבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו [עלית למרום שבית שבי](#) בחג השבועות.

⁸ עונש מיתה מניין? או עפי' המשך הפסוקים שם: "כי אני ה' אלהיך אל קנא", או כמדרש פסיקתא לעיל: "זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו". אבל זה בעושה מעשה, לא במחשבה והרהור.

⁹ והמשך המדרש שם במשל של רבי יוסי הגלילי על מלך ששלח שליח לקדש לו "נערה יפה וחסידה ומעשיה נאי" ועד שקידשה, זינתה וקרע השליח את כתובתה על מנת שלא לחייבה מיתה (והקידושים לא חלו? מה משמעות הדבר בנמשל?). משה מחליט לשבור את הלוחות שכתוב בהם "לא יהיה לך אלהים אחרים" על מנת לא לחייב את בני ישראל שעשו את העגל. מעשה העגל הוא עבירה על הדיבר השני! אך בה בעת משמש הפסוק שלנו גם סניגוריה על ישראל! ראה תפילתו של משה בדברים רבה ג יא פרשת עקב: "רבתינו אומרים: מן הדבר הזה שקד משה היאך לזכות את ישראל, שאמר לו הקב"ה: סרו מהר מן הדרך אשר צויתים. אמר לפניו: רבש"ע, אני נצטויתי, שמא עברתי על הצייו? הם לא נצטוו ולא היו יודעים! אמר לו הקב"ה: משה, לא נצטוו? אמר לו: לאו. אמר לו: מה אמרת בניני? אני ה' אלהיכם? לא אמרת אלא: אנכי ה' אלהיך. מה אמרת: לא יהיה לכם אלהים אחרים? לא אמרת אלא: לא יהיה לך אלהים אחרים". דבר זה כמובן מאד דחוק לומר ששני הדברות הראשונים נאמרו בלשון יחיד. הרי כל הדברות הם בלשון יחיד. והרי נאמרו שני הדברות הראשונים מפי הגבורה בכוונה תחילה (ראה שמות רבה מב ח: "לא היה להם לחטוא אלא בשלי?"). ולמה נאמרו עשרת הדברות בלשון יחיד? כדי שיהא כל אחד ואחד אומר אני נצטויתי. בשבילי נתנה התורה כדי שאקיימנה" (פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) דברים דף ט עמוד א) - אבל מה לא עושים בשביל לסגור על עם ישראל!

¹⁰ שתי הפרשות של קריאת שמע: שמע והיה אם שמוע. ומכאן חיזוק לשיטה שאלה הם עיקר קריאת שמע ופרשת ציצית נוספה מאוחר יותר, לאחר שנדחתה הצעה אחרת של פרשת בלק ברכות יע"ב), והיו שלא אמרוהו בלילה (ראה דרשת ר' אלעזר בן עזריה בהגדה של פסח). אבל בהמשך הדרשה שם מובאים גם פסוקים מפרשת ציצית ולפיכך היו שתיקנו את נוסח משפט הפתיחה של המדרש ל: ג' פרשיות במקום ב'.

¹¹ וכך כל עשרת הדברות כפי שהראינו בדברינו [עשרת הדברות בסיפור](#) בפרשת יתרו בשנה האחרת. לעניינינו, חיבור שני הדברות הראשונים לפסוק: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" – בחלוקה: אנכי ה' אלהיך כנגד שמע ישראל ה' אלהינו, ולא יהיה לך אלהים אחרים כנגד ה' אחד, מחזק את האפשרות ששני הדברות הראשונים הם בעצם דיבר אחד עם שתי פנים או שני צדדים. מה גם שבדרשות רבות מצוין שהפסוק הראשון בקריאת שמע הוא קבלת עול מלכות שמים, בלי שום חלוקה פנימית (משנה ברכות פרק ב משנה ב). אבל לא כך אומרת הדרשה בירושלמי. שני הדברות נמצאים בפסוק "שמע ישראל" ויש לחלק אותן לשניים: שמע ישראל ה' אלהינו – חלק אחד, ה' אחד – חלק שני. ואם כך, אזי בהשלכה לאחור, עולה שגם את 'קבלת עול מלכות שמים' יש לחלק לשניים: חלק ראשון: ה' אלוהינו שהוא כנגד אנכי ה' אלהיך, משמעותו להאמין במציאות הקב"ה: 'אל עליון', 'קונה שמים וארץ', אפילו במשמעות הלשון שטבע משה "אלוהי האלהים" (דברים י יז); והחלק השני, המתבסס על ההקבלה: ה' אחד - לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, הוא הדרשה להאמין בלי שותפויות ותוספות - מונותאיזם טהור, כפי שהרחבנו בדברינו [אין עוד מלבדו](#) בפרשת ואתחנן. וזה נראה חידוש בהבנת הפסוק הראשון של קריאת שמע ובמצוות קבלת עול מלכות שמים. ואחרי כל זאת, חברו חז"ל את "לא יהיה לך אלהים אחרים" עם "לא תעשה לך פסל וכל תמונה ... לא תשתחוהו להם ולא תעבדם" וכו'.

¹² כך נראה לנו לפסק ואפשר אולי לפסק אחרת: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני למה נאמר, לפי שנאמר: "אנכי ה' אלהיך"!! היינו, שהרי כבר נאמר "אנכי ה' אלוהיך". כך או כך, הכוונה היא מה התוספת של "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני", אחרי שכבר נאמר: "אנכי ה' אלהיך". דרשה זו דומה לכאורה לדרשת הירושלמי הקודמת על קריאת שמע, אבל נראה שהיא הולכת בכיוון אחר ושוונה. בכיוון של הפרדה ברורה בין "אנכי" ו"לא יהיה לך".

אמר להם: אני הוא, שקבלתם מלכותי עליכם במצרים. אמרו לו, כן. וכשם שקבלתם מלכותי עליכם, קבלו גזרותי: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פניי".¹³

ספרא בהר פרשה ה סימן ד – לכבודה של ארץ ישראל

"לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים" (ויקרא כה לח), מיכן אמרו: כל היושב בארץ ישראל מקבל עליו עול מלכות שמים, וכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד עבודת אלילים. וכן בדוד הוא אומר: "כִּי־יִגְרְשׁוּנִי הַיּוֹם מִהַסְתַּפַּח בְּנַחֲלַת ה' לֵאמֹר לֶךְ עֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים" (שמואל א כו יט) - וכי עלת על דעתינו שדוד המלך עובד עבודת אלילים? אלא שהיה דורש ואומר: כל היושב בארץ ישראל מקבל עליו מלכות שמים, וכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד עבודת אלילים.¹⁴

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דבחדש פרשה ו – מגוון פירושים ל"אלהים אחרים"¹⁵

לא יהיה לך אלהים אחרים - אלהים אחרים, וכי אלוהות הן? והלא כבר נאמר: "ונתון את אלהיהם באש כי לא אלהים המה" (ישעיה לז יט), ומה תלמוד לומר "אלהים אחרים"? אלא שאחרים קוראין אותם אלוהות. - דבר אחר: אלהים אחרים, שהם מאחרין את הטובה מלבוא לעולם. - דבר אחר: אלהים אחרים, שהם עושין את עובדיהם אחרים. - דבר אחר: אלהים אחרים, שהם אחרים לעובדיהם. וכן הוא אומר: "אף יצעק אליו ולא יענה מצרתו לא יושענו" (ישעיה מו ז).¹⁶

רבי יוסי אומר: "אלהים אחרים" למה נאמר?¹⁷ שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר: אילו נקראו בשמו, כבר היה בהם צורך!¹⁸ והרי נקראו בשמו ואין בהם צורך.¹⁹ ואימתי נקראו בשמו? בימי אנוש בן שת, שנאמר: "אז הוחל לקרוא בשם ה' " (בראשית ד כו). באותה שעה עלה אוקיאנוס והציף שלישו של עולם. אמר להם המקום: אתם עשיתם מעשה חדש וקראתם עצמכם בשמי, אף אני אעשה מעשה חדש ואקרא עצמי בשמי, שנאמר: "הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו" (עמוס ה ח).²⁰

¹³ אנחנו רגילים לחשוב שהפסוק הראשון של קריאת שמע, אולי גם הפרשה הראשונה של קריאת שמע כולה, הם קבלת עול מלכות שמים, והפרשה השנייה היא קבלת עול המצוות והגזרות. ראה גמרא ברכות יג ע"א: "למה קדמה פרשת שמע ליהיה אם שמע - כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה, ואחר כך מקבל עליו עול מצות". ראה גם המשך מדרש מכילתא הנ"ל בדרשת רבי שמעון בן יוחאי שאומר שהציווי על פרשת העריות בספר ויקרא פרק יח: "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו", הוא "קבלו גזרותי". בא מדרש המכילתא ואומר: לא כך. כבר הדיבר השני: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני", הוא עול המצוות והגזרות. ואיפה קבלת עול מלכות שמים? זו כבר הייתה בעיצומה של יציאת מצרים. וזה תורף הדיבר הראשון: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" - לא דיבור של הווה, של קבלה כעת במעמד הר סיני, אלא דיבור של עבר, כמעין תזכורת: אנכי, המדבר אליכם כעת, הוא ה' אלוהיך שכבר ראיתם וקבלתם מלכותו עליכם במצרים. אולי גם בשירת הים כשאמרו: ה' ימלוך לעולם ועד! מכאן ואילך, הכל עול מצוות וגזרות. אם במדרשים עד כאן ראינו השלמה בין שני הדברים הראשונים, בא מדרש מכילתא זה ומעביר קו ברור ביניהם. בכך הוא מחזק את המדרש על שבירת הלוחות באבות דרבי נתן לעיל, שמדגיש שחטא העגל היה שבירת "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" דווקא.

¹⁴ לכבודה של ארץ ישראל סטינו מעט מהנושא, שהרי הפסוק שלנו לא מופיע כאן, רק הביטוי הכללי "אלהים אחרים" (ראה הערה 4 לעיל). דרשה זו ידועה אולי יותר בנוסח המובא בסיום גמרא כתובות (דף קי ע"ב, ראה שם הסיפור על ר' זירא שעלה לארץ בהיחבא מרבו רב יהודה), אבל העדפנו את לשון מדרש ספרא. ראה גם מקבילה בתוספתא מסכת עבודה זרה פרק ד הלכה ה: "וכן הוא אומר: כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת" ל"אמר לך עבוד אלהים אחרים - וכי תעלה על דעתך שדוד עובד עבודה זרה היה? אלא דרש דוד ואמר: כל המניח את הארץ בשעת שלום ויוצא לחוצה לארץ, כאילו עובד עבודה זרה, שנאמר: ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי (ירמיהו לב מא) - כל זמן שהן עליה כאילו טועין הן לפני באמת בכל לבי ובכל נפשי. הא אינן עליה, כאילו אינן נטועין הן לפני באמת, לא בכל לבי לא בכל נפשי". ועד כאן בשבחה של ארץ ישראל. נחזור לנושא שלנו.

¹⁵ מדרש זה נמצא בלשון דומה למדי בספרי דברים פרשת עקב פיסקא מג על הפסוק "ועבדתם אלהים אחרים" מקריאת שמע. ראה שוב הערה 4 לעיל שהביטוי "אלהים אחרים" מופיע פעמים הרבה בספר דברים. ונקטנו לשון המכילתא שהיא על פרשת השבוע.

¹⁶ המדרש פותח בשאלה מהותית-פילוסופית כיצד זה מכנה התורה עבודה זרה ואלילות בשם "אלהים"? "וכי אלוהות הן?" אבל הדרשות השונות בקטע זה מתייחסות למילה "אחרים", לא למילה "אלהים"! על כך תבוא דרשת ר' יוסי הסמוכה.

¹⁷ למה לתת את השם "אלוהות" לעבודה זרה? למה לא לומר פשוט: לא יהיו לך אלילים על פני? התשובה הפשוטה היא ש"אלוהים" משמש גם לשון חול וגם לשון קודש (וגם במשמעות של בית דין), כמו שהתורה אומרת במקומות רבים "אלוהי מצרים", "אלוהי נחור", "אלוהי נכר", "אלוהי זב", "אלוהי מסכה" וכו'. אבל הדרשן רוצה לדרוש.

¹⁸ אילו רק קראו לאלילים שלנו "אלוהים", יכולים היו אומות העולם לטעון, היו רואים כולם שיש בהם משהו - יש בהם צורך.

¹⁹ הנה התורה מסכימה לכנות את האלילים בשם "אלוהים", בשם אלוהות, כדי לא לתת פתחון פה למישהו, והכל רואים שאין בהם צורך! (נראה שצורך כאן הוא גם במונח של תועלת או ממשות). אך דא עקא, שעצם השימוש במונח "אלוהים" עלול לגרום לטעויות ושיבושים, עד שהתורה צריכה להוסיף מיד בצמוד לדיבר הראשון: "אנכי ה' אלהיך", את הציווי: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני". האם אין שכר "שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם" יוצא בהפסדו? ועל המונח "שלא לתת פתחון פה לאומות העולם", יש להרחיב בהזדמנות, ראה כדוגמא, המשיקה לטיעון לעיל, מדוע ניתנה הנבואה לבלעם, במדבר רבה יד כ: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה - בישראל לא קם אבל באומות העולם קם, כדי שלא יהא פתחון פה לאומות העולם לומר אילו היה לנו נביא כמשה היינו עובדים להקב"ה. ואיזה נביא היה להם כמשה? זה בלעם בן בעור".

²⁰ על דורו של אנוש כתחילתה של עבודה זרה וחילון שמו של הקב"ה דרך סגיידה למעשי ידיו, כבר עמדנו במספר מקומות. ראה רמב"ם תחילת הלכות עבודה זרה, וכן דברינו [למה ניסים ומופתים - מחלוקת הענקים](#) בפרשת בא. תגובת הקב"ה היא שליטתו

רבי אליעזר אומר: אלהים אחרים - שהם מחדשים להם אלוהות בכל יום. הא כיצד? היה לו של זהב ונצרך לו, עשאו של כסף. היה לו של כסף ונצרך לו, עשאו של נחושת...²¹ - רבי יצחק אומר: אלו נפרט להם כל שם עבודה זרה, לא היה מספיק להם כל העורות שבעולם.²² - רבי חנינא בן אנטונינוס אומר: בוא וראה, לשון שתפסה תורה לְמוֹלֵךְ - כל שתמליכנו עליך, אפילו קיסם אחד או חרס.²³ - רבי אומר: אלהים אחרים, שהם אחרונים למי שהוא אחרון במעשים. ומי הוא אחרון שבמעשים? מי שקורא אותם אלוהות.²⁴

מסכת סנהדרין דף נו עמוד ב - הציווי כבר כלול בשבע מצוות בני נח

מנהגי מילי:²⁵ - אמר רבי יוחנן: דאמר קרא: "ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל" (בראשית ב טז). - ויצו - אלו הדינין ... ה' - זו ברכת השם ... אלהים - זו עבודה זרה, וכן הוא אומר: "לא יהיה לך אלהים אחרים". על האדם - זו שפיכות דמים ... לאמר - זו גילוי עריות וכו'.²⁶

מדרש תהלים (בובר) מזמור לא - "אלהים אחרים" ינצו במי שעבד להם

"בך ה' חסיתי אל אבושה". זהו שאמר הכתוב: "יבושו כל עובדי פסל" (תהלים צז ז). אמר ר' יודן בשם ר' נחמן: עתיד הקב"ה ליתן ממש מעט בעבודה זרה, והיא באה ומשתחוה להקב"ה, שנאמר: "והשתחוו לו כל אלהים" (תהלים צז), ואחר כך היא בושה לעובדיה. אמר ר' פנחס: עתיד הקב"ה לעשות פתחון פה לעבודה זרה, להיות מדברת בפני עובדיה, ואומרת להם: אוי לכם שהנחתם לחי העולמים, שהוא קונה שמים וארץ, והשתחיתם למי שנאמר עליו: "פה להם ולא ידברו" (תהלים קטו ה). אמר ר' יוחנן: כשנגלה הקב"ה בסיני, נתן כח בעבודה זרה והשתחוה לו.²⁷ אמר רב תחליפא: והכתוב מסייע לו לר' יוחנן, שנאמר: "והשתחוו לו כל אלהים" (תהלים צז ז), ישתחוו אין כתיב כאן, אלא "והשתחוו", שכבר השתחוו לו.²⁸

באותם כוחות ביניים, להם סגדו בני האדם כחלק מטעותם בעקבות החילון בימי אנוש, האוקיינוס במקרה זה, להראותם מי הוא "בעל הברירה". ועל"פ, נראה שיש מחיר לרצון שלא לתת פתחון פה לאומות העולם, כפי שכבר הערנו בהערה הקודמת ועכשיו שהתורה מכנה אותם "אלהים" ולא אליים צריכים לבוא שני הדברות הראשונים: אנכי ולא יהיה לך כתזכורת ותמרוור אזהרה: בזה תאמין, ובזה אל תאמין ולא לחינם נאמרו שני דברות הראשונים מפי הגבורה ולא באמצעות משה (שמות רבה מב ח, גמרא תענית כד ע"א ועוד), זאת ועוד, כיון שהמונח "אלהים" משמש כשם חול וכללי, נאלץ כביכול הקב"ה לתת לעצמו שם אחר: שם אדנות ושם הווי"ה על מנת להבדילו משאר האלוהות שבעולם. וכלשון המדרש: "אף אני אעשה מעשה חדש ואקרא עצמי בשמי ... ה' שמו". ואליהו מוביל את הקריאה בהר הכרמל: "ה' הוא האלהים". אבל האם כל זה עוז? את חטא העגל זה לא מנע וגם לא עבודה זרה לאורך כל הדורות. וגם את אמירתו של משה "ה' אלהיכם הוא אלוהי האלוהים ואדוני האדונים" צריך לבחון היטב לאור דברים אלה. ראה דברינו [אין עוד מלבדו](#) בפרשת ואתחנן.

²¹ שכל פעם שעובד עבודה זרה צריך את החומר ממנו עשוי הפסל שלו, הוא מתיך אותו ועושה פסל מדבר זול יותר. אך ראה תשובת עובדי עבודה זרה המובאת בשמות רבה טו יז במשל על בול העץ הנאה, מובא בדברינו [והלא אין בה ממש](#) בפרשת כי תשא.

²² ראה הסיפור על הגוי שהתווכח עם ר' אלעשא: "אמר לו: כתוב בתורתכם: "אחרי רבים להטות" - ואנו מרובים מכם, מפני מה אין אתם משוים עמנו בעבודה זרה?", ויקרא רבה פרשה ד סימן ו, מובא בדברינו [אחרי רבים להטות](#) בפרשת משפטים.

²³ ובירושלמי סנהדרין פרק ז הלכה י: "ר' בא ר' חיייה בשם ר' יוחנן: ראה לשון שלימדתיך התורה: מולך - כל שתמליכהו עליך אפילו קיסם אפילו צרור". וראה גם היחס המיוחד לעבודת המולך בגמרא בבלי סנהדרין סד ע"א.

²⁴ דרשות אלה חוזרות לדרשה שכבר ראינו לעיל שהופכת את סדר המילים: "אלהים אחרים - שאחרים קוראין אותם אלוהות". דרשת רבי האחרונה גם מנמיכה על"י טאוטולוגיה ומשחק מילים את האלוהים האחרים ואת מי שעושה אותם. מי שעושה אלוהים אחרים הוא האחרון במעשים, ויצירי כפיו אחרונים לו ו"אלוהים אחרים" הופך ל"אלוהים אחרונים". נראה שרק ר' יוסי מנסה להתמודד עם השאלה שמעלה המכילתא: "וכי אלוהות הם?". האם זה ר' יוסי הגלילי שאומר: "סוף עובדי עבודה זרה ינתן להם ממשלה אפילו על חמה ולבנה כוכבים ומזלות"? ראה דברינו [בין טבע לעבודה זרה - שיטת ר' יוסי הגלילי](#), בפרשת ראה. שיטה מיוחדת זו של ר' יוסי תבוא לידי ביטוי חזק ביותר במדרש תהלים לא להלן.

²⁵ שבע מצוות בני נח, מנין לנו? ראה שם בעמוד א: "תנו רבנן: שבע מצוות נצטוו בני נח: דינין, וברכת השם, עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים, וגזל, ואבר מן החי".

²⁶ ה' אלהים" של פרשת בראשית מתקשר עם "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" של פרשתנו ונותן, לדעתנו, מענה לשאלות שהעלה מדרש מכילתא הקודם. כיצד? נראה לומר שהוא קורא את הפסוק בבראשית: "ויצו ה' אלהים", במשמעות של ויצו ה' שהוא האלהים, בדומה לקריאת אליהו ובני ישראל בהר הכרמל: "ה' הוא האלהים". ואולי כך צריך לקרוא בכל מקום במקרא שבו כתוב: ה' אלהים. ראה למשל תחילת פרק ב בבראשית: "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים". אלהים גרידא יכול להיות עבודה זרה, אלהים גרידא לא יכול לברוא שמים וארץ! ה' אלהים - הוא הקב"ה, הוא בעל היכולת. ראה חילופי הדברים בין אברהם [למלכי צדק](#) בבראשית יד לאחר תום מלחמת ארבעה המלכים, כשזה (מלכי צדק) אומר: "אל עליון" ואברהם עונה: "ה' אל עליון". מנגד, נראה שאת "יהיה" שבפסוק שלנו "לא יהיה לך אלהים אחרים" הוא מקשר עם שם הווי"ה. אלהים אחרים לא י'ה"ה" לך, לא תעשה מאלהים אחרים שם הווי"ה. ומכאן סניגוריה על ישראל במעשה העגל שאמרו "אלה אלהיך ישראל" ולא: "אלה ה' אלהיך ישראל". אבל קטגוריה קשה על אהרון שאמר: "חג לה' מחר" - בשם הווי"ה. ומקצת מהפרשנים והמדרשים המלמדים סניגוריה על אהרון: רש"י, רמב"ן, ספורנו ומלבי"ם על הפסוק בשמות לב ה, מתייחסים לנושא זה ולא נאריך בזה כאן.

²⁷ והשתחוותה לו.

²⁸ איפה נתן הקב"ה כח בעבודה זרה? במעמד הר סיני! כשאמר: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני". יש מציאות כזו, "אלוהים אחרים", בוודאי במוחות ולבות בני אדם. הדיבר השני נמצא בעימות מתמיד עם הדיבר הראשון והמאבק של "אנכי ה' אלהיך" מול "אלוהים אחרים" אינו חדל לרגע. גם ההתגלות "מפי הגבורה" לא מנעה אותו. ראה גמרא סוטה מז ע"א שגיחזי משרת אלישע, לאחר שיצא לתרבות רעה, הצליח בכח הכישוף לתלות את עגלי הזהב של ירבעם בין שמים וארץ ולשים בפיהם את שני הדברות

תלמוד ירושלמי מסכת קידושין פרק א הלכה ב – עבד נרצע משתעבד לאלהים אחרים

שאלו התלמידים את רבן יוחנן בן זכאי: מה ראה העבד הזה לירצע באזנו יותר מכל איבריו? אמר להן: אוזן ששמעה מהר סיני: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" [שמות כ ב] ופירקה מעליה עול מלכות שמים וקיבלה עליה עול בשר ודם, אוזן ששמעה לפני הר סיני: "כי לי בני ישראל עבדים" [ויקרא כה נה] - והלך זה וקנה אדון אחר! לפיכך תבוא האוזן ותירצע, לפי שלא שמר מה ששמעה אזנו.²⁹

שבת שלום
מחלקי המים

האלה: אנכי ולא יהיה לך אלהים! וכך יהיה גם בעתיד לבוא. אלא ששם הכח שיינתן ל"אלהים אחרים", היינו לעבודה זרה, יהיה כח שיקרא לעבוד את ה' שהוא האלהים. עבודה זרה עצמה תבוא ותשתחוה לפני הקב"ה (הפאגניות מכירה באמיתו המונותאיזם כפי שאכן אירע בהיסטוריה), תגער במאמיניה ותבייש אותם "אוי לכם שהנחתם לחי העולמים שהוא קונה שמים וארץ". נראה שמדרש זה מתחבר היטב עם האסכולה שהעולם התחיל באמונה באל אחד ובהדרגה נטה לפגאניות (רמב"ם בתחילת הלכות עבודה זרה שכבר נזכר לעיל).

²⁹ נסיים במקדמה לפרשת משפטים בשבוע הבא עלינו לטובה. מי שהופך לעבד נרצע ומוותר על חירותו, עובר על "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני"! ראה [דברינו אוזן ששמעה בסיני](#) בפרשת משפטים.